

Wilde János

AZ UTOLSÓ HUMANISTA¹

Ha egy nagy ember hal meg, a gyász nem csak a család közösségét érinti. Az emberi nagyság előtti csodálat, elérékenyülés enyhíti a veszteség okozta fájdalmat – különösen, ha a halál értelmet nyer, nem csak önkényes vagy véletlen lezárás, hanem lekerekítése, mintegy magyarázata az életműnek. Ezzel a vigasszal veszünk búcsút gróf Karl Lanckorońskitól, akinek földi maradványait ma kísértük utolsó útjára. Nagy és szép élete békében ért véget: nem túl hirtelen kellett távoznia, és életműve örökre velünk marad. „Szeresd az életet, ne félj a haláltól – ahol minden összeomlik, ez maradt nekem.” Amit hetven éves korában ez a mondat jelentett neki, megmaradt a következő másfél évtizedre is, hiszen még nyolcvanöt évesen sem ismerte az aggkorral járó fogyatékoságokat. Amikor a halál angyala négy évvel ezelőtt először repült el a feje felett, akkor is csak figyelmeztető jeleket hagyott maga után. S a halál most is időt és nyugtot kínált neki, hogy visszatekinthessen életére és felkészülhessen utolsó útjára. Elsőként ismerte fel a közelgő véget és mindvégig tudatában volt; teste – az oroszlán teste –, legendás erejű élni akarása még küzdött ellene – szelleme azonban már régóta készen állt.

Ha az ember részletesen be akarná mutatni ennek a dúsgazdag életnek a tetteit, eseményeit, az értelmét, akkor az elmúlt száz év gondolkodásának és európai szellemi fejlődésének történetét kellene bevezetesképpen röviden felvázolnia. Ezzel azt akarom mondani, hogy Lanckoroński gróf korának és környezetének minden hangját meghallotta és megértette, és magában válaszokat keresett. Ez azonban az a kegyelem, amely csak kiemelkedő személyiségeknek jut osztályrészül és legfontosabb lényegüket jelenti. Az individuális szellemi adottságok, valamint a tanulmányok csak a különleges bensőt és a válaszok formáját határozzák meg. Én a mi utolsó humanistánkknak neveztem őt. És nem csak a szó eredeti értelmében volt az, mármint annak a szellemi mozgalomnak a hulláma, amelyet joggal nevezünk a kezdődő újkor lényegi vonásának, és ami egészen az ő lényéig ért el, hanem a másik értelemben is, amely nem kevésbé paradox: hogy Lanckoroński grófban a klasszicizmus humanista ideálja napjainkig teljes szépségében élt tovább. Bár egy évszázaddal később született, Goethe – akinek munkásságát úgy ismerte, mint kevesen – nem alázatos tiszteletének volt tárgya, hanem valódi útmutatót jelentett számára, még az élet legkisebb kérdéseiben is. Kedvenc költőjéhez, Schillerhez halálos ágyán is hű maradt, amikor felolvastatta a *Das Ideal und das Leben* című költeményt, s helyenként hangosan együtt mondta. Ez a szellemi tartás nem tekinthető anakronizmusnak, mivel az alapját képezte annak a tág és nagyon modern világnak, amelyet egyetlen hatalmas

¹ *Neues Wiener Tagblatt*. 1933. július 18. 1-2. Közreadja Markója Csilla, Bardoly István, fordította Hessky Orsolya. A lábjegyzetek a szerkesztőktől származnak.

nézet tartott össze. A Humboldt fivérek szellemisége a 19. század historikus realizmusán átszűrve benne öltött új alakot.

Lanckoroński gróf Windischgrätz ágyúinak dörgése közepette született, gyermekkorát Párizsban töltötte, majd a Schottengymnasium növendéke lett, ahol nevelését Wilhelm von Hartel filológus, a későbbi oktatási miniszter irányította. „Hartel telibe talált Homérosszal” – mesélte két nappal halála előtt fiának.² A klasszikus antikvitás iránti korán éledt érdeklődéséhez társult tehetsége, ezek a fiatalember számára lehetővé tették, hogy saját világának kialakításában ez az érdeklődés alapvető szerepet játsszon. A Josef Unger és Adolf Eyner által irányított jogi tanulmányait is ezen az alapon folytatta. Nem csoda, hogy a fiatal doktor nem politikai pályára lépett – noha a polgáriak a februári pátens után egyre inkább az ő vezetésére számítottak –, hanem szakmájának kulturális kérdéseivel való szabad, kifelé kötetlennek tűnő foglalatosságot választott. Ezáltal az arisztokrácia legnemesebb hagyományainak folytatójává vált. Lanckoroński gróf apolitikus volt, anélkül, hogy a legkevésbé is aszociális lett volna, csak éppen a Bibliának azt a mondatát választotta élete mottójául, hogy nem csak kenyérrel él az ember. Birtokain jóléti intézményeket tartott fenn, és a háttérből nagyon sokat segített a szegényeken. Gyakori, hosszú, a Föld minden tájára vezető utazásai csak szélesítették horizontját. Az utazások később is friss táplálékkal látták el szellemét; nyolcvan éves korában Spanyolországba és Portugáliába utazott, hogy ismereteit ezekről az országokról gazdagítsa. Az így szerzett ismeretek alapos tudományos foglalatosság nyomán beléivódtak, s organikus tudássá váltak. Naplója kötetekre rúg – a *Rund um die Erde* és a *Venezianisches Tagebuch* címűeket meg is jelentette³ –, írásai bizonyosságai annak, hogy tanuló- és vándorévei nemcsak a benyomások és az ismeretek felszippantását jelentették, hanem az önművelésnek soha nem szűnő munkáját is.

Így jött létre univerzalizmusa, amely a maga idejében teljesen egyedülálló volt. Minden előítéletől mentesen, ítéletében biztosan és igazságosan műveltsége az emberiség fejlődésének minden nagyságát magában foglalta; ugyanakkor nem merült el a múltban, hanem tevékeny részt vállalt napjaink minden fontosabb eseményében. A képzőművészet eközben egyre inkább érdeklődésének előterébe került. A művészi kultúra és Lanckoroński gróf viszonyában két meggyőződés játszott meghatározó szerepet: hogy egy magasabb nézőpontból minden korszaknak (így a miénknek is) és minden stílusnak egyforma létjogosultsága van; és hogy a műalkotások nem csupán érzéki örömök forrásai vagy formai feladatok csodálatra méltó megoldásai lehetnek – hanem bennük eszmék és gondolatok testesülnek meg, amelyeket teremtőjük hívott életre. „Was Bibelworte dir davon erzählen / Ein Stein erzählte es dir

² Anton Lanckoroński (1893–1965).

³ Karl Lanckoroński: *Rund um die Erde. Geschautes und Gedachtes von Karl Grafen Lanckoroński*. Stuttgart, 1891; Karl Lanckoroński: *Venezianisches Tagebuch April–Mai 1905*. *Österreichische Rundschau*, 1905. május 30, 165–166.; Karl Lanckoroński: *Einiges über italienische bemalte Truhen. Vortrag gehalten am 7. Gesellschaftsabend des Winters 1904–1905, 20. März von Karl Grafen Lanckoroński*, Wien, 1905.

mit stärk'rer Stimme"⁴ – áll a gróf Michelangelo Mózeséről írt szonettjében. E két mondat humanitás-ideáljának tanúja, minden tudományos és szervezői munkájának, mecénatúrájának, valamennyi vitájának és harcának alapját képezi, amelyet művészi kultúránk elmélyítése érdekében vívott. Kora a nagy régészeti felfedezések kora volt, az európai kultúra bölcsőjének feltárásában ő is tevékeny részt vállalt. Fiatalemberként részt vett a Benndorf által vezetett osztrák ásatásokban Lykiában; később maga is sikeres expedíciókat vezetett Kis-Ázsia kevésbé feltárt déli területeire és Niemann, Petersen és Sokolowski közreműködésével két kötetben kiadta e vállalkozások tudományos eredményeit *Städte Pamphiliens und Pisidiens* című munkájában (1890–1892)⁵; így a berlini és krakkói egyetemek tiszteletbeli doktorává lett. Beállítottságára jellemző, hogy kutatói ösztöne a tulajdonképpeni antik határain is túl, az ókeresztény és román művészet területére hajtotta; erről 1906-ban megjelent, az aquileai dómról szóló nagy munkája tanúskodik, amelyen ismét Niemannal, valamint Swoboda prelátussal dolgozott együtt.⁶ Később érdeklődése egyre inkább a műemlékvédelem felé fordult. Nem sorolhatom fel minden e területen végzett tevékenységét – többek között Galícia állami műemlékvédelmi hivatalának alelnöke és főkonzervátora, a műemlékvédelmi egylet alapítója, a császári gyűjtemények főkamara-rása és ebben a minőségében vezetője volt.

A bécsieket csak a Stephansdom Óriáskapujáért, a minorita templom megőrzéséért és a Karlskirche átalakítása ellen vívott sikeres harcaira emlékeztetjük. A krakkói királyi palotát megmentette a neogótikus restaurálástól. Az utolsó hónapokban is jelentős részt vállalt a bécsi Dom- und Diozösenmuseum előkészületeiből. Mecénásként olyan művészeket támogatott, mint Makart, Tilgner, Zumbusch, Malczewski és lengyel hazájának más művészei, barátságot kötött az angol pre-rafaelitákkal, Böcklinnel és Rodinnel. Szenvedélyes gyűjtő volt és az atyáitól örökölt gyűjteményt szerencsés kézzel gyarapította. Eközben olyan területekre is felfigyelt, amelyeknek munkáit az osztrák múzeumok alig gyűjtötték, mint például a trecento, az itáliai kora reneszánsz, vagy India és Kelet-Ázsia művészete. Lenyűgözi a barokknak éppen Bécsből kiinduló újrafelfedezése, megmenti a frascati Villa Aldobrandiniból eltávolított nagyszerű Domenichino-freskókat és Giovanni da San Giovanni műveket szerzeményez. Gyűjteményének külön jellegzetessége, hogy nagy számban tartalmaz portrékat: a gyűjtő erős személyiségének jele, hogy a hozzá hasonlókkal való kapcsolatot ezen a módon is keresi. Halálos ágyán itáliai művészek önarcképeinek másolataiból álló kicsiny gyűjteményt ajándékozott a bécsi művészifjúságnak. Nem-dilettáns odaadásának objektivitása és sokoldalúsága ellenére gyűjteménye nem nélkülözte az egyéni ízlés jegyeit sem. Hogy ez elsősorban az antikra és az itáliai reneszánszra vonatkozott, az képzsével teljes egészében magyarázható. A klasszikus

⁴ „Mit a Biblia néked elmesél, erősebb hangon állítja a kö.” Markója Csilla fordítása.

⁵ *Städte Pamphiliens und Pisidiens. Unter Mitwirkung von Georg Niemann und Eugen Petersen. Herausgegeben von Karl Grafen Lanckoroński.* I–II. Wien, 1890–1892.

⁶ *Der Dom zu Aquileia. Sein Bau und seine Geschichte. Unter Mitwirkung von Georg Niemann und Heinrich Swoboda. Herausgegeben von Karl Grafen Lanckoroński.* Wien, 1906.

ókor értékes szobrainak sorát vásárolta meg, barátjával, Wilhelm von Bodéval együtt a firenzei művészettörténeti intézet alapítói közé tartozott, és a közép-olasz kolostorok levegője lengi be kedvenc teremtményét, a Faniteum árvaházat, amelyet fiának korán elhunyt anyja⁷ emlékére építtetett saját tervei szerint a svájci Laroche által Ober St. Veitban.

A képzőművészet minden ága mellett a színház és az irodalom is állandó életeleme volt. Lanckoroński gróf a színházművészet egyik legjobb ismerője, különösen Corneille és Racine, illetve általában a francia irodalom érdekelte. Dolgozószobájának látogatóját lenyűgözte az újonnan megjelent könyvek mennyisége és sokfélesége, amelyek a nyolcvanéves ember ágya mellett sorakoztak – innen éppen csak néhány fát és az ég egy darabját látta, hogy semmi ne vonja el a figyelmét az olvasástól. Mivel maga is író volt, szeretett költőkkel foglalkozni, különösen ifjúkorának idősebb kortársaival, Sienkiewicztől Hoffmannsthalig, Rilkéig és Max Mellig. A forrón tisztelt klasszikus lengyel költő, Mickiewicz verseit lefordította németre. Szorgalmasan látogatott nyilvános előadásokat, amelyekről később szívesen folytatott privát beszélgetéseket; egy sokkal fiatalabb előadóval is megtörténhetett, hogy népszerű témájú előadása után egy teljes oldalas levelet kapott a gróftól, amelyben kérdéseket intézett hozzá és megfogalmazta ellenvetéseit. A közöltek átmeneti formája nem akadályozta az örökifjú hallgatót abban, hogy komolyan foglalkozzék a témával.

Másokkal való kapcsolata és barátsága általában gazdag belső életének hű tükörképét mutatta. Aki csak felbukkant Lanckoroński gróf ismeretségi körében és rokonszenvesnek találtatott, azt soha többé nem tévesztette szem elől. Meleg szeretettel csüggött tanárain, mindig keresett és talált olyan embereket, akikkel megoszthatta szellemi tulajdonát, akiktől értékes dolgokat tanulhatott, mindig készen arra, hogy a valódi teljesítményt és – ami ezzel teljesen egyenértékű volt a szemében – az igazi erényt dicsőítse. Barátságainak története alapján az élettörténetét is el lehetne mesélni, csak néhányat említünk: Warsberg, Malvida von Meysenburg, Julian Klaczko, André Halley. Egyik legbensőségesebb kapcsolata a nála egy fél emberöltővel fiatalabb Max Dvořákhhoz fűzte, barátságuk indítékairól a korán elhunyt Dvořákot búcsúztató beszédében is szólt. Amikor még idős korában is azt állította, hogy sosem találkozott emberi hálátlansággal, az saját erkölcsi tartásának kivetítése volt.

Humanizmusa látnoki és szeretetteljes, s éppen ezért semmi szentimentális nem volt benne. Utálta a frázisokat, a hamis erkölcsöt, cselekedeteket és érzelmeket, annál jobban ismerte viszont a nagyság csodálatát. Lanckoroński gróf bevallotta egyszer, hogy a szenvedés és fájdalom színpadi megjelenítése nem kelti fel a részvétét, ugyanakkor egy ideális cselekedet, egy valóban heroikus gesztus könnyeket csal a szemébe. Élete nem volt mentes a fájdalmas sorcsapásoktól, de katolikusként felismerte bennük Isten próbatételét, humanistaként az életet alakító szükségyszerűség végzetét, amelyet éppen ezért filozofikus nyugalommal kell elfogadni. Ez a pozitív

⁷ Franziska Xaveria von Attems-Heiligenkreuz (1861-1893).

hozzáállás, a férfias hűség és a nehezen fékezhető temperamentum minden kitörésével szemben álló szívmelegség jelentették lényének alapját. Mivel a tényszerű dolgokat mindig a személy fölé helyezte, szaváltásaiban néha igazságtalan volt; de ez is mindenféle rosszindulat nélkül történt.

A személyiség etikája értékétika, világos követelései és kötelességei vannak. Ahogyan az igazi művész munkáján, úgy dolgozik a nagy személyiség önneveléssel saját természetén. És itt az alkotó folyamat eredménye valami objektív: egy élet, amely az embertársak számára példaképül szolgál. A Jacquingasse-i ház legszebb képei közé a ferrarai Dosso Dossi egyik műve tartozik: Ariosto barátja ezen Jupitert ábrázolja, amint egy nagy vászonra a pillangókat festi; az egy cselszövés miatt panaszkodó Virtust Merkur gyengéd gesztussal szereli le: az Olympus urát nem lehet zavarni, hogy „a pillangóknak szép legyen a szárnyuk”. Lanckoroński gróf is egy efféle „világfestő” volt; az általa teremtett platóni birodalom megpillantása elűzi a kétséget és megerősíti a jövőt – éppen most, amikor még mindig és feltartóztathatatlanul „minden elbukik”. Életműve mindazokon segít, akik osztoznak meggyőződésében, hogy az életnek enélkül nincsen sok értelme.

Hessky Orsolya fordítása